

EDUCAR FILOSÒFICAMENT, DEL QUÈ AL COM

MARC MERCADÉ SERRA

Associació Filosòfica de les Illes Balears

Proposar una educació filosòfica implica replantejar una determinada praxis d'educar, no solament quan s'imparteixen matèries relacionades amb la filosofia sinó en qualsevol de les àrees del coneixement. Podem prendre com a punt de partida el programa iniciat per Matthew Lipman (1985), *Philosophy for children*, i concretat a casa nostra com a Filosofia 3/18. Aquestes propostes, recollides en els materials que ofereix el grup IREF, presenten una educació filosòfica més enllà d'una matèria concreta pròpia de Filosofia. Ja Lipman ressaltava la importància que la lògica té i ha tingut en la formació de persones reflexives i crítiques. En aquest sentit, educar filosòficament significa aplicar una metodologia pedagògica específicament filosòfica. Aquesta educació filosòfica desenvolupa en els alumnes la capacitat de reflexionar, raonar i exposar crítiques i arguments. A la centralitat de l'argumentació i el diàleg en una educació filosòfica d'infants i joves s'hi poden aglutinar dos projectes menys coneguts. La base d'aquests dos projectes que vull presentar ja es troben en moltes de les activitats proposades a Filosofia 3/18. Però concretar-ne la seva fonamentació teòrica permet destacar aspectes irrenunciables d'una autèntica educació filosòfica. Una educació que es planteja com un «gir copernicà» del *què* al *com*.

El «com» també importa

Sovint trobem en els currículums, sobretot en les matèries relacionades amb Filosofia, un extens i detallat elenc de continguts a tractar (què hem d'ensenyar) i molt poques indicacions i ben genèriques de com fer-ho (com ensenyar). És per això que cal ressaltar la importància de concretar com convertir l'aula en una comunitat de recerca. Per damunt de qualsevol altre objectiu, educar filosòficament és aprendre cooperativament a pensar per si mateix. Com ha demostrat Filosofia 3/18, l'aula de filosofia no solament ha d'ensenyar els continguts que li són propis sinó també una «manera de fer» que li és pròpia i que es projecta més enllà d'una matèria. Solament on es creen comunitats de reflexió i diàleg filosòfic, els altres no són vistos com una amenaça a l'èxit personal, sinó com la condició del meu propi exercici d'acció moral i racional. Aquest canvi iniciat per la *Philosophy for children* ressaltava la importància del pensament lògic i la capacitat d'argumentar com a característica principal d'una educació filosòfica. Com afirma Lipman, la filosofia s'ha caracteritzat per ser un exercici de pensament rigorós i crític. Educar filosòficament no és emmagatzemar grans quantitats de coneixements teòrics, sinó que, per mitjà d'aquests, s'aprèn a sotmetre l'existència humana a un *pensament curós, crític i creatiu*.

Per tal que els alumnes es compreguin a si mateixos i compreguin el seu món, cal ajudar-los amb determinades eines cognitives, tant teòriques com pràctiques. La part teòrica de les assignatures serveix perquè els alumnes coneguin els grans interrogants, els conceptes especialitzats i algunes teories que intenten donar resposta a les grans qüestions. Però aquesta esdevé superficial en l'aprenentatge dels joves si no va acompanyada d'una part pràctica. La part pràctica ha de permetre adquirir habilitats com saber pensar, raonar i argumentar amb fonament i coherència i de manera autò-

noma. Ara bé, aquesta pràctica es redueix sovint a enfrontar els alumnes a determinats textos filosòfics o materials diversos que no desvetllen les seves capacitats.

Un canvi metodològic

Per aquesta raó, proposo dues concepcions metodològiques –*Project Zero* i *Visible Thinking*– que complementen i actualitzen la proposta metodològica de Lipman. Tots dos projectes metodològics pretenen un acostament a la Filosofia que no és merament teòric. Des d'aquest enfocament es descobreix la Filosofia a partir de la utilitat que té en la vida futura de l'alumne i s'afavoreix la comprensió dels continguts en la vida real. *Project Zero* és un projecte de recerca desenvolupat a l'Escola d'Educació de la Universitat de Harvard sobre la naturalesa de la intel·ligència, la comprensió, el pensament, la creativitat i l'ètica. Les investigacions realitzades per l'equip del *Project Zero* estableixen que la majoria de les persones tenen habilitats, actituds i valors (el que en la nomenclatura pedagògica actual s'anomena «competències») sense desenvolupar. És per això, segons aquestes investigacions, que molts alumnes es mostren passius i indiferents davant d'uns currículums excessivament teòrics i insensibles amb els materials que els conviden a reflexionar. Transiten gran part de la seva etapa educativa sense conrear actituds de *pensament profund*. Per desvetllar-les és imprescindible la Filosofia, però treballada d'una determinada manera: per això, tant important com el *què* és el *com* es treballen els continguts. No és el mateix una proposta temàtica de continguts filosòfics que articular-los entorn d'una proposta d'investigació concreta. Per exemple, proposant als alumnes una investigació sobre les causes de la mort de Sòcrates. Una investigació com aquesta els permet aprendre a qüestionar les evidències, anar més enllà del que és obvi,

veure el costat ocult de les situacions, pensar diferent –almenys per un temps– i aprofitar totes les oportunitats de furgar en el passat que incitin a la reflexió. La finalitat principal és un aprenentatge que tingui repercussió en el futur dels alumnes perquè s'estableixen connexions amb la seva vida real. Com considera David Perkins (1998), un dels impulsors del *Project Zero*, «els joves han d'aprendre a enfrontar-se a allò desconegut i al que és inesperat» per habitar-se a manejar un món que canvia contínuament.

Les rutines com a estratègies d'aprenentatge i de pensament a l'aula

Inicialment, David Perkins va fundar, amb Howard Gardner, *Project Zero* com un centre d'investigació per al desenvolupament cognitiu. Actualment, se centra en el disseny d'investigacions sobre la naturalesa de la intel·ligència, la comprensió, el pensament, la creativitat, l'ètica, i altres aspectes essencials de l'aprenentatge humà. Les seves investigacions demostren la importància que els joves aprenguin les actituds, habilitats i valors que són promotors del pensament (Ritchhart, 2008). Actituds, però, que no poden desenvolupar-se de manera espontània. Aquestes investigacions posen de manifest la importància de determinades rutines per desenvolupar aquest pensament. Són procediments o patrons per a la reflexió –pròpiament filosòfica-, que s'apliquen repetidament en les activitats d'aula. Les rutines de pensament tenen un paper molt important en l'organització i sistematització de la manera de pensar. Enumerades breument són: «Interpretar i Justificar»; «Aprofundir i Qüestionar»; «Raonar i Explicar»; «Explorar diferents perspectives»; «Solia Pensar - Ara Penso» i «Rutina per Explorar Estímuls Visuals». Tot i que aquestes rutines són senzilles, la seva constància en la dinàmica de l'aula contribueix a focalitzar l'atenció de l'alumne en la

mobilització del pensament i a generar una estructura mental forta que desenvolupa la comprensió. Aquestes «rutines de pensament» es tradueixen, en el dia a dia, en una sèrie de preguntes o afirmacions obertes que promouen el pensament dels infants i joves. Així mateix, es troben presents en la proposta Filosofia 3/18 i vertebrun qualsevol activitat que pretengui un procés de pensament profund.

Visualitzar el pensament (*Visible Thinking*)

Voldria insistir en la darrera d'aquestes rutines, «Rutina per Explorar Estímuls Visuals», per la importància que les investigacions de Ron Ritchhart (2014) aporta a aquesta pràctica filosòfica. Ritchhart mostra com, en el camp educatiu, la possibilitat de captar l'objecte d'aprenentatge amb els nostres sentits facilita molt el procés. Per exemple, per a un nin que està aprenent a escriure, visualitzar les diferents lletres ajuda a poder-les reproduir. Per a un estudiant de secundària que està estudiant la cèl·lula, observar-la en un microscopi li permet formar més fàcilment una imatge mental imprescindible per a la construcció de futurs conceptes abstractes. En definitiva, en el procés d'aprenentatge hi incideixen molt les percepcions: l'observació de l'objecte d'aprenentatge de manera directa o indirecta ens permet imitar, reproduir, evocar, adaptar i transformar aquesta percepció i construir un coneixement propi, un coneixement que té una empremta personal. El problema sorgeix quan l'objecte d'aprenentatge és el pensament humà, com es pot veure sovint en els extensos currículums de qualsevol matèria relacionada amb la Filosofia. ¿Com ensenyar als nostres estudiants un objecte d'aprenentatge tan intangible? ¿Com descriure i treballar amb allò imperceptible? ¿Com fer perceptibles les situacions que provoquen els nostres pensaments abstractes? En definitiva, ¿com aprendre a pensar?

Ron Ritchhart demostra que el pensament i les situacions provocadores per aquest i les oportunitats per activar la reflexió no tenen per què ser invisibles. La Filosofia és una manera especial de demanar i de saber, d'entendre la realitat que ens envolta i les circumstàncies en què vivim i afrontar-les. En aquest sentit, «educar filosòficament» implica reproduir visualment a l'aula la cultura que va originar aquest tipus de pensament. Solament així es poden treballar disposicions universals del pensament com són la indagació, la curiositat, el joc d'idees i l'anàlisi de temes complexos. Per tant, la concreció curricular passa per fer visible l'objecte d'aprenentatge: el *pensament* propi *curós*, *crític* i *creatiu*. Aquesta pràctica pedagògica és tan antiga com la mateixa Filosofia, tal com trobem en les innumbrables metàfores visuals de Plató o en les escenes dialògiques que visualment inicien, situen i conclouen els seus diàlegs. Aprendre a pensar és saber expressar la visualització del pensament. Aquest és el repte que planteja aquesta perspectiva pedagògica. Segons les investigacions de Ritchhart (2002), els millors docents són aquells que estableixen una forta «cultura del pensament» a través de la seva pràctica. Els estudiants aprenen de la classe, però també aprenen de les cultures que formen part del context dels nostres conceptes i teories. Aquestes cultures, que formen part oculta del currículum, han d'emergir per facilitar l'aprenentatge dels alumnes. Aquesta «educació filosòfica» és necessària si pretenem, com afirma Perkins (1998), «educar la pròxima generació per a aquest món tan complex».

Bibliografía

LIPMAN, M. (1985). «La utilidad de la Filosofía en la educación de la juventud», *Revista de la Filosofía y Didáctica de la Filosofía*, n.3, 7-12.

PERKINS, D.; TISHMAN, S. & JAY, E. (1998). *Un aula para pensar: Aprender y enseñar en una cultura del pensamiento*. Buenos Aires: Aique.

RITCHHART, R. (2002). *Intellectual Character. What It Is, Why It Matters and How to Get It*. San Francisco: Jossey Bass.

RITCHHART, R. *et al.* (2006). *Thinking Routines. Establishing Patterns of Thinking in the Classroom*. Paper prepared for the AERA Conference.

RITCHHART, R.; CHURCH, M. & MORRISON, K. (2014). *Hacer visible el pensamiento*. Buenos Aires: Paidós.